

tozáson ment ugyan át, de lényegileg fennáll ma is s az ő történetőket vesszük Pólya szép művében. A mi reájuk, szervezetekre, működésekre vonatkozik, azt a munka, főleg századunk elejétől fogva nagyon gondosan összeállította. Néha csak egyszerűen szabályzatok, rendeletek és másnemű okiratok hosszadalmas fordítását vagy bő kivonatát adja ugyan, a mi nem egyszer az előadás élénkségének, az írói feldolgozásnak rovására történik. Anyagot azonban a munka egyrészt a függelékben, de kivált a feldolgozott részben szertelenül sokat ad s mindenestre számos irányban világítja meg, hogyan és mennyivel járult a kereskedelem Pest városa tüneményszerű emelkedéséhez főleg századunk első felében. Habár egész jelentőségében nem ismerjük meg belőle ezt a szerepet és jelentőséget, kétségkívül érdemes munka az ama szűkebb körben is, a melyben mozog. A ki Pest városa viszonyait az előző másfél században ismerni akarja, a ki Magyarország 1700—1850-iki anyagi polgárosodásának fejlődéséről tájékozást keres, az sok újat és tanulságosat találhat Pólya könyvében, mely annál érdekesebb, minél inkább a jelenhez közeledik.

A—y.

*

Békés vármegye története. Magyarország ezredéves fennállásának ünnepére Békés vármegye törvényhatósági bizottságának megbízásából írta dr. *Karácsonyi* János. Kiadja Békés vármegye közönsége, 1896.

E jeles munka első része a vármegye általános történetét adja elő az őskortól 1867-ig. Szerzője a szaktudomány terén nemcsak alaposágával, hanem előadásának szépségével is a legjobb hirnek örvend s új munkája minden tekintetben igazolja a bizalmat, melyet tehetségébe és tudományába Békés vármegye helyezett, midőn története megírásának megtisztelő feladatával tüntette ki. Nem e folyóirat hivatása az új munkát általános történelmi értéke szempontjából méltatni. E helyen csak arra akarunk utalni, hogy szerző az anyagi és szellemi polgárosodás fejlődésének, a gazdaságtörténet sokféle fontos mozzanatának megvilágítására is kiváló gondot fordít s sokoldalú forrástanulmánya és levéltári kutatásai ez irányban is gazdag eredménnyel jártak. Szerző tudja, hogy őseink életét nem csupán a hadakozás és a perlekedés töltötte ki, hogy továbbá az ország sorsának alakulása nem kizárólag az uralkodó, hanem a munkásosztályoktól is függ. Nemcsak nemesi, hanem nemzeti történetet igyekszik tehát adni, kiterjesztve figyelmét mindazokra az elemekre, melyek a nemzetet — természetesen első sorban Békés vármegye területén — alkották s a magok hivatásához képest teljesítették azt a munkát, mely a társadalom közjogi és gazdasági szervezetében természetszerűen reájok várakozott. Arány-

lag épen az ő működésöknek maradt reánk legkevesebb közvetlen nyoma és emléke. Karácsonyi azonban e nyomokat hangyaszorgalommal kereste össze s dolgozta föl több fejezetben élénk és tanulságos egészszé.

Munkájának azon részei is, melyek a vallásos és egyházi élet, az iskolaügy, igazságszolgáltatás, birtokviszonyok állapotát ecsetelik, igen sok értékes adalékot szolgáltatnak a gazdasági élet ismeretéhez. De külön és néhol, igen behatóan foglalkozik a népesség, ipar, kereskedelem, közegészségügy alakulatával. Így például nagyon becsesek és szakszerűek fejtegetései a vármegye 1563-iki népességéről, mikor Békés már sokat szenvedett ugyan a töröktől, de még nem került igája alá. Ez évben Karácsonyi a megye területét 53—54 négyszögmérföldre, a községek számát 71-re, a családok számát (a birtokos nemesek, iparosok és kereskedők nélkül) a különféle egykoru összeírások alapján 3.739-re, a lélekszámot 18.695-re teszi. Ehhez adva a nemességet és a többi kihagyottakat, a lélekszám valami 20.000 lehetett. A megyében tehát akkor még fölötte gyér volt a népesség s kivált marhatenyésztéssel foglalkozott. Különösen élénk volt a ló- és juhtenyésztés. A keleti, erdős részekben sok volt a sertés és méhkas, másutt meg a halászat foglalkoztatta a népet. Ellenben a földmivelés, mely napjainkban olyan roppant kiterjedést és jelentőséget nyert a megyében, a mohácsi vész előtti századokban általában szűkebb körben mozgott s így kisebb jelentőségű maradt Békésnek isten áldotta rónáin. Mint Karácsonyi említi, a földmivelés első okleveles nyoma csak 1394-ben merül fel a megyében, de még azután is számos falu sokáig nem foglalkozott szántás-vetéssel részben az erdők vagy mocsarak miatt. Így a két Dobozon és Szanáan még 1554-ben sem üztek földmivelést, mert határukat erdők és vizek borították. Más községek meg legalább némely években nem vetettek semmit, jeléül annak, hogy nem igen volt jutalmazó. Még leginkább a nagy uradalmak s az egytelkesek folytattak állandó és rendszeres földmivelést. Főleg búzát, árpát, zabot és kölest termeltek. A földmivelést gyakran sujtották aszályok vagy árvizek s általában vizes esztendők. Némely falvak csakis veteményezéssel foglalkoztak, főleg káposzta- és borsótermeléssel; kendert és lent szintén termeltek. A lakosság, talán egyetlen község kivételével, hol szerbeket említenek, egészen magyar volt.

A kereskedő és iparos elem igen csekély volt s főleg Békésen és Gyulán összpontosult. 1525-ben Gyulán már 12 czéhet említenek. Mikor a megye török uralom alá jutott, ez a szerény gazdasági fejlődés is eltűnt s minden téren beállt a teljes hanyatlás. A lakosság nemcsak nem szaporodott, hanem folyton csökkent s a mi megmaradt, az a

legnagyobb szegénységben tengődött. Még a földmivelés is szűkebb határok közé szorult, a lótenyésztés hanyatlott, ellenben a szarvasmarhatenyésztés nagyobb arányokat öltött. Ipar és kereskedés Gyulán összpontosult, hol főleg törökök üzték; e városból látta el magát török áruval a köznép. Szertelenül sok becses van Karácsonyi munkájában a szatmári béke utáni évtizedekből, melyben Békés vármegye sok küzdelem és nehézség után újra megalakult. Csak nagy vonásokban vázolja ugyan a megye ujjaalakulásának gazdasági mozzanatait, de itt is igen sok újat és érdekeset tud mondani. Felhívjuk a szép munkára olvasóink figyelmét.

A—y.

